ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 3 1984

ale

Historisk tidskrift för Skåneland
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör

Fil. dr Sten Skansjö

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö
Professor Erik Cinthio, Lund
Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund
Fil. kand. Allan Persson, Lund
Landsarkivarie Anna-Christina Ulfsparre-Meurling, Lund

innehåll

	Sid.
Uno Dunér: Gideon och ullen	1
Birgitta Brihmer-Björklund: Förr möttes man i byarna, var träffas man i dag?	10
Mats Larsson: Spår av 5000-årig bosättning och järnåldersgravar vid Ebbarp, Skabersjö (Skåne)	22

BLOMS BOKTRYCKERI AB, LUND 1984

Gideon och ullen

Av Uno Dunér

När Uno Dunér avled i september 1983, fanns bland hans kvarlämnade manuskript en uppsats om korstolarna i Lunds domkyrka, avsedd att publiceras i *Ale*. Uppsatsen var på författarens initiativ försedd med illustrationer. Den har redigerats för tryckning av hans hustru, Birgitta Odén, främst genom att notapparaten gjorts fullständig i anslutning till Uno Dunérs korta referenser.

1.

Korstolarna är en av sevärdheterna i Lunds domkyrka, man kan nog säga näst kryptan den främsta. De skildrar i bild världens tillkomst, människornas liv och illustrerar Bibeln sådan den uppfattades under medeltiden.

De nuvarande stolarna har sannolikt tillkommit på initiativ av Nils Jönsson, som var ärkebiskop i Lund under åren 1361–79. En dendrokronologisk undersökning av flera virkesdelar från korstolarna har visat, att det använda ekvirket fällts kring mitten av 1350-talet och kommit till användning kort tid därefter.[1] Då var koret och absiden med en mur skilda från församlingens kyrka och utgjorde ärkebiskoparnas och kanikernas gudstjänstrum. När reformationen genomfördes, togs korstolarna bort och förvarades på olika platser bland annat i kryptan. I samband med sin genomgripande renovering av kyrkan tog Helgo Zetterwall upp dem och ställde dem på deras ursprungliga platser dock med den förändringen i placeringen att det som var norr nu blev söder och tvärtom. Vid dessa flyttningar uppstod skador särskilt på sidostyckenas skurna bilder, av vilka flera har måst repareras eller delvis förnyas. Dessa arbeten pågick under åren 1877–79.

Ewert Wrangel, professor i konsthistoria vid Lunds universitet åren 1899–1927, behandlar korstolarna i sitt arbete av år 1923 »Konstverk i Lunds domkyrka». Han redogör där för stolarnas former, dimensioner, uppställning, antal sittplatser. Han uppräknar de i relief snidade bilderna tillsammans med den bibeltext var och en synes belysa. För en mera inträngande studie hänvisar han till ett pågående arbete av etnologen Ossian Lindskoug. Sju år senare ägnar han korstolarna en bok på sextio sidor text och sjuttiotvå sidor planscher, där han närmare beskriver bilderna, deras tillkomst, mästare och plats i den samtida europeiska konsten. För att vara säker på det rätta förhållandet mellan bild och bibeltext har han vänt sig till dåvarande professorn i Gamla testamentets exegetik Sven Herner. Lindskougs arbete tycks däremot inte ha fullbordats. Det nämns inte längre i noterna. I en uppsats i Tidskrift för konstvetenskap 1931 tog Wrangel ännu en gång upp korstolarna och påvisade deras påfallande likhet med vissa tyska korstolar.[2] (Fig. 1.)

2.

Avsikten med denna lilla undersökning, som främst omfattar de södra stolrader-

Fig. 1. De södra korstolarna i Lunds domkyrka. (Foto: M. Dunér.)

nas västra gavelstycke, är inte konstvetenskaplig utan ikonografisk. Tolkningen av bildens budskap är det väsentliga.

Det utmärkande draget hos medeltidens människor är att de med all sin verksamhet och dagliga gärning var inneslutna i religionen. Deras livsåskådning och världsuppfattning var fast förankrade i den kristna läran sådan den uttrycktes i Bibeln. De andliga värdena och begreppen var levande och ständigt aktuella för den tidens människor och de var förtrog-

na med bibelns och helgonlegendernas gestalter.

Då kyrkan i en tid, då menigheten med få undantag icke var läskunnig, tog konsten i sin tjänst, var det framför allt för att använda den som ett medel för undervisning i den kristna trosläran. Initiativtagaren framför alla andra var Suger, den namnkunnige abboten i S:t Denis, död 1151 och sin tids störste konstbefrämjare. Sin tanke har han uttryckt i orden: »seulement pour montrer aux simples gens qui ne savent pas l'Escripture, ce qu'ils doivent croire». Men han lät bilderna icke endast vara enkla berättelser om bibelns personer och händelser utan sökte även med bilder uttrycka teologiska läromeningar.[3] Han sammanställde bilder över händelser i Gamla och Nya testamentet för att belysa det symboliska sammanhanget mellan dessa, profetian och uppfyllelsen, ett av de mest utmärkande dragen för medeltidens teologiska uppfattning av Gamla testamentet.

Sugers program upptogs och utvecklades i de stora franska katedralerna och har fått sitt mest omfattande uttryck i Chartres' skulpturer och glasmålningar. Tillsammans utgör dessa en sammanfattning i bild av den medeltida kristna lärobyggnaden jämförlig med Vincent av Beauvais' Speculum och Thomas av Aquino's Summa, vilkas riktlinjer och innehåll den också följer.

Bildmaterialet i Chartres är så rikt att man närmast vill använda ordet överväldigande, men om man söker att göra en sammanfattning med hänsyn till valet av ämnen, kan följande grupper särskiljas: världshistorien från världens skapelse, människans skapelse och fall, Guds återlösningsplan i judafolkets historia med utväljande av de personer, som i ord och gärning pekar framåt på Kristus, fram till Gamla testamentets avslutning och mål i Jungfru Maria. Nya testamentets budskap är Jungfru Marias liv från bebådelsen till hennes himmelsfärd och kröning, Kristus och hans återlösningsgärning från hans födelse till hans himmelsfärd utmynnande i Yttersta domen, historiens slutpunkt. Vidare återges Kristus i sin kyrka med apostlar, martyrer och helgon och den särskilda kyrkans skyddshelgon.

Människans liv här på jorden uttryckt i årstider, månaderna med deras olika göromål, det praktiska livets yrken och vetenskaper, det andliga livet, omfattande valet mellan dygder och laster, och målet, själens sökande efter Gud i kontemplationen, återges också.[4]

En överblick av utsmyckningen av korstolarna i Lund gör det tydligt att den som givit planen – teolog eller konstnär – sökt följa programmet sådant det är givet i någon av de stora katedralerna och velat framställa det väsentligaste av det kristna trosinnehållet. Då man tänker på att konstnärerna i Chartres haft till sitt förfogande tre väldiga portaler med vardera tre dörröppningar och portiker framför två av portalerna och utnyttjat varje centimeter av smygar, kolonner och kapitäler, där en staty, en bildgrupp eller en relief kunnat placeras, måste försöket synas mer än djärvt och uppgiften svindlande. Trots det begränsade utrymme, som korstolarna erbjuder, har dock ett konstverk framställts som innesluter något av det väsentligaste och som med sina olika grupper tydligt pekar på den stora förebilden.

Bilderna i korstolarnas utsmyckning låter oss känna något av medeltidens religiösa uppfattning och tänkande, som i mycket skiljer sig från vår tids, framställningens innerlighet och troheten mot det i den Heliga skrift givna ordet.

Redan Suger har berättat om vilka noggranna anvisningar han lämnade

konstnärerna, om vad bilden skulle innehålla, vilka personer som skulle förekomma och hur de skulle placeras. Även vid katedralernas utsmyckning får vi tänka oss ett intimt samarbete mellan teolog och konstnär, varvid den förre utvalde, läste upp och förklarade den text, som den senare skulle framställa i bild. Samarbetet har säkerligen varit intressant och spännande för båda parter, för teologen att se ordets innehåll växa fran ur ett ibland lysande, ibland enklare men alltid motsträvigt material, för konstnären att så intuitivt och så följsamt som möjligt ge form åt bibelns ord och uppdragsgivarens anvisningar.

Någon fara för att den detaljerade instruktionen skulle kännas besvärande eller hämmande för konstnären i hans arbete behöver man icke räkna med. Som religiös människa bör han ha känt en stor tillfredsställelse över att få vara prästens medhjälpare i hans arbete att bringa frälsning till människornas själar. Under sådana förhållanden är det svårt att i medeltidens konst draga gränsen mellan teologens och konstnärens andel i det färdiga verket. Handens skicklighet och förmåga att framhäva det karakteristiska i uttryck och rörelse kommer dock alltid att stå på konstnärens konto.

Korstolarnas figurala utsmyckning är anbringad dels som en fortlöpande fris på ryggstyckenas övre del med en bildscen för varje stolplats i de övre raderna, dels på de gavlar som avgränsar stolraderna utåt och mot uppgångarna, dels slutligen på de olika stolarnas armstöd och på sitsarnas »misericordior» (säten för att underlätta långvarigt stående).

Bilderna kan på grund av ämnena uppdelas i följande grupper eller serier:

1. bilder med ämnen ur skapelseberättelsen (i frisen)
2. bilder med ämnen från syndafallet och de följande berättelserna i Moseböcker-na (i frisen)
3. Profetbilder (tolv i frisen, fyra på gavlarna varav två på en gavel)
4. bilder med ämnen ur G.T. och N.T. som kan sammanställas enligt den typologiska korrespondensmetoden (på gavlarna)
5. bilder med ämnen hämtade ur helgonlegenderna (två scener ovanför varandra på en och samma gavel)
6. månadsbilder (i frisen)
7. djurbilder (på misericordierna och celebrantstolens gavel)

Gavelsidornas motstående bilder ur Gamla och Nya Testamentet är följande:

N.T.		G.T.
Bebådelsen	–	Gideon
Jesu födelse	–	Moses
Marias kröning	–	Ahasverus och Ester[5]
Jesu dop	–	Isaks offer
Jesu frambärelse		
Konungarnas tillbedjan		
		Kopparormen
		Elias och änkan

3.

Vi övergår nu till att granska gavelbilderna i sydväst. Av de två figurgrupper, som pryder korstolarnas sydvästra gavel, anser Wrangel, att den vänstra föreställer Bebådelsen och den högra Gideons möte med ängeln under eken i Ofra. Att den vänstra framställer ärkeängeln Gabriel framförande sitt budskap till Jungfru Maria, därom torde ingen tvekan råda, även om det enda bevisande attributet, liljan, bebådelsens blomma, är nyskuren under sen tid. Däremot kan tvivel råda huruvida tolkningen av den högra bildgruppen är den rätta. (Fig. 2.)

Fig. 2. Sydvästra gavelfältet. (Foto: M. Dunér.)

Wrangel beskriver Gideonscenen med följande ord (1930, sid 31 f) »Enligt Domarebokens 6 kap. får hjälten besök under eken i Ofra av en ängel, som uppmanar honom till motstånd mot midianiterna och att befria sitt folk, och för vilken Gideon offrar ett kid samt osyrat bröd. Den stora reliefen, som är ganska sliten, och där trädet nu endast antydes av en klump (bladmassa) mellan figurerna, visar de två gestalterna på ömse sidor om altaret, där offret ligger som en sammansatt stor bulle. /. . ./ I trädet har bladverket antytts av inslagna pliggar, liksom vi finna i Moses vid brinnande busken (se nedan) och som vi sett i ett par av den södra sidans frisstycken.»

Wrangel fortsätter: »Moses vid brinnande busken ser vi skulpterad i medaljong vid den södra uppgången. Patriarken är en vördig gammal man, som sitter med högra benet över det vänstra i begrundande ställning, och med huvudet lutat mot ena handen som vid en vision. /. . ./ Över den brinnande busken uppenbarar sig Guds gestalt.»

Fig. 3. Medaljong från korstolarnas södra uppgång. (Foto: M. Dunér.)

Går vi först till medaljongen med bilden av Moses vid den brinnande busken och undersöker närmare buskens bladverk, finner vi att det är skuret av en säker och skicklig hand med varje särskilt blad utformat som ett eklöv. (Fig. 3.) Här och där mellan bladen och runt figuren i buskens övre del, som föreställer Guds ande, är inslagna små upprättstående trästift, som sedan tillspetsats. Det kan knappast råda något tvivel om att konstnären med dessa stift avsett att framställa lågorna på den brinnande busken. Läser man bibeltexten 2:a Mosebok kap. 3, vers 6: »Då skylde Moses sitt ansikte, ty han fruktade för att se på Gud», blir det även tydligt, att det är denna fruktan, som skulptören velat och även lyckats uttrycka genom att låta Moses med ena handen draga manteln över sitt huvud.

Skulptören återger inte ett allmänt uttryck för begrundan och vision, som Wrangel menade, utan följer nära bibeltextens ord. Samma texttrohet återfinnes i bildens ena nakna fot. I bibeltexten står det att Gud sade: »Träd icke hit; drag di-

Fig. 4. Ett heraldiskt stiliserat moln från en gravsten i Kristianstad kyrka. (Teckning: U. Dunér.)

Fig. 5. »Klumpen» mellan Gideon och ängeln. (Foto: M. Dunér.)

na skor av dina fötter, ty platsen där du står är helig mark».

Vänder vi nu åter till Gideonscenen och undersöker den »klump» mellan figurerna, som Wrangel kallar bladmassa, finner vi inget spår av några blad, men däremot framträder tydligt över hela klumpens yta och särskilt runt kanten en i mjuka, in- och utåtgående bukter lagd slinga – man skulle vara frestad att kalla den en uppmjukad meander. I några av slingans bukter är inslagna trästift liknande dem i den brinnande busken, men det är att lägga märke till att de är riktade nedåt. Den som är något förtrogen med heraldikens former, igenkänner genast i den buktande slingan *det heraldiska molnet*, vars form är så karaktäristisk att här ett misstag i tolkningen är helt uteslutet. (Fig. 4.)

När konstnären ville göra de två människofigurerna så ståtliga som sidostycksets dimensioner medgav, blev det liten plats över för sådana stora ting som ett moln. Han har då för molnet tillgripit det heraldiska tecknet, och detta har han kunnat göra, då heraldiken under medeltiden var »levande» och känd både av konstnärerna och allmänheten. »Klumpen» visar sig således vara inte ett träd utan ett moln. (Fig. 5.)

De nedåtriktade, avbrutna trästiften eller pliggarna skulle kunna tänkas föreställa lågor eller strålar men även motsatsen, nämligen regn eller dagg. Av pliggarnas längd har en del sannolikt varit avpassade efter avståndet från molnet till Gideons hand, en del längre som markerat strålar av en riklig dagg. Gideons högra hand har sönderbrutits vid någon av stolarnas många flyttningar. Armen är ihålig för att uppbära skaftet till handen,

Fig. 6. Hypotetisk rekonstruktion av »strålar», infogade i skulpturens hål. (Foto: M. Dunér.)

som kan ha mottagit vattenstrålarna från »molnet». (Fig. 6.)

Föremålet mellan ängelns och Gideons fötter är inte lätt att utan vidare identifiera. (Fig. 7.) Närmast liknar det en bikupa.

Wrangel anser det vara Gideons offer lagt på ett altare. Bibeltexten i Domareboken kap. 6 vers 19 säger: »Då gick Gideon in och tillredde en killing, så ock osyrat bröd av en efa mjöl; därefter lade han köttet i en korg och hällde spadet i en kruka.» En av relieferna, på nordportalen av katedralen i Chartres, som behandlar Gideonlegenden, visar Gideon då han häller spadet ur krukan över korgen, ur vilken benen av det slaktade kidet sticker upp. Man kan taga för givet att, om det varit vår träsnidares avsikt att framställa offret, hade han med den

Fig. 7. Föremålet mellan ängelns och Gideons fötter. (Foto: M. Dunér.)

skicklighet som var hans, också varit i stånd att göra det. Det är nödvändigt att söka en annan förklaring.

Ett studium av förekomsten av bebådelse-scenen i den medeltida konsten visar, att den i regel är åtföljd av en annan scen ur Gideonlegenden än offret, nämligen den, då Gideon genom undret med ullen och daggen får bekräftelse på det gudomliga i sitt uppdrag.

Detta under inträffade, när Gideon samlade sina stridsmän för att befria Israel från midianiterna, men då han såg fiendernas stora antal, blev han tveksam om

Fig. 8. Gideon och ullen. Glasmålning i Laon. (Teckning: U. Dunér efter E. Mâle.)

sin egen förmåga att kasta dem tillbaka. Han begärde då av Herren nya tecken på hans hjälp, tecken som Gideon själv bestämde.

Bibeltexten i Domareboken kap. 6 verserna 36 och 37 lyder: »Och Gideon sade till Gud: om du verkligen vill genom min hand frälsa Israel, såsom du har lovat, så se nu här: jag lägger denna avklippta ull på tröskplatsen; ifall dagg kommer allenast på ullen, under det att marken eljest överallt förbliver torr, då vet jag att du genom min hand skall frälsa Israel, såsom du lovat.» Gud lät det ske så. Ännu en gång bad Gideon om samma tecken, men då omvänt så att ullen blev torr och marken omkring våt. Även detta lät Gud ske under den följande natten. Genom undren övervann Gideon sin tveksamhet.

Henrik Cornell säger i sitt arbete »Biblia Pauperum»: »Gideonmotivets komposition är i alla handskrifterna från den äldsta till den yngsta i stort sett densamma. Gideon står till höger, ängeln svävar ned mot honom ovan från vänster. Ullen framför Gideon är en rund hög i de österrikiska handskrifterna och i Konstanzhandskriften, däremot har den i den äldsta bayerska och alla yngre form av en avdragen hud. I nästan alla handskrifter förekommer daggregnet.»[6] På en glasmålning i katedralen i Laon ser vi samma scen med något avvikande komposition.[7] Där syns Gud själv inom en molnslinga, som här inte är heraldiskt stiliserad, låta daggen i form av en fast regnstråle falla ned över ullen liggande som tre runda bollar, av vilka den mellersta mycket liknar den som vår lundensiske konstnär framställt. (Fig. 8.)

»Bollen» är hoprullad fårull som träffas av den fallande daggen från molnet. Bollformen kan förklaras som ett bruk på medeltiden att man vid fårklippningen efter hand rullade samman den klippta ullen till bollar av lämplig storlek.

Nu förstår vi också vad konstnären avsett med de nedåtriktade trästiften i molnet: de föreställer daggen, som faller ned över ullen. Som en sammanfattning av det sagda kan vi fastställa, att den högra gavelgruppen inte föreställer Gideons möte med ängeln under eken i Ofra utan situationen, då han genom undret med ullen och daggen erhåller visshet om sitt uppdrag att befria Israel.

En fråga är emellertid vad bilden föreställer, en annan varför den alltid sammanställes med bebådelse-scenen, vad den har för samband med denna. Man bör i detta som i de flesta fall inte fråga: vad har konstnären avsett med att sammanföra dessa två scener. Man måste fråga: vad har teologen velat säga. Wrangel förklarar pendangen med följande ord: »i båda är det frälsningen och befrielsen, som av ängeln bebådas» (1930 s. 31). Det noggranna och fullt upplysande svaret beträffande dessa två scener finner vi emellertid i *Speculum Ecclesiae*, en under me-

deltiden mycket populär predikosamling av Honorius av Autun. I sin predikan för Marie bebådelsedag söker han visa, att mysteriet med den obefläckade avelsen är förutsagt av profeterna och symboliseras i det Gamla Testamentet. Han skriver: »Gideon, domare i Israel, bredde ut ullen av ett får i fria luften, och himlens dagg föll därpå utan att luften i övrigt blev fuktig. Ullen, på vilken daggen föll, är den heliga Jungfrun, som blev havande, luften som förblev torr är hennes jungfrulighet, som icke tog någon skada.»[8]

Honorius' användning av berättelsen om Gideon och ullen som ett försök att med en liknelse förklara något av mysteriet »den obefläckade avelsen» ligger helt i linje med medeltidens uppfattning och tolkning av det Gamla testamentet, nämligen som en profetia om vad som skulle hända i det Nya och han är icke den förste som använder just denna allegori.[9] Den allegoriska tolkningen av Gamla testamentet går tillbaka till kyrkofäderna, ja ursprunget kan påvisas i Jesu egna ord i evangelierna, exempelvis orden om kopparormen och människosonen. Hebreerbrevets hela argumentering vilar på samma uppfattning. Den judiska historien förebådade Jesu historia. Profetian och uppfyllelsen bevisade att Kristus var Messias. Korstolarnas Gideonscen är ett tydligt exempel bland många på den medeltida konstens främsta uppgift att vara undervisning i teologi.

Noter

[1] Callahan, William J., A dendrochronological Investigation of the Monk Chairs in the Cathedral of Lund. (Seminarieuppsats i medeltidsarkeologi, vårterminen 1983. Lunds universitets historiska museum.)

[2] Wrangel, Ewert, *Konstverk i Lunds domkyrka*. Lund 1923. Dens., *Korstolarna i Lunds domkyrka*. Malmö 1930. Dens., »Korstolarna i Lunds domkyrka och konsten i Centraleuropa.» *Tidskrift för konstvetenskap* XV: 1, 1931, s. 1–16.

[3] Aubert, Marcel, *Vitraux des Cathédrales de France*, s. 15. Paris 1937.

[4] Houvet, Etienne, *Cathédrale de Chartres*. Chartres 1924.

[5] Uno Dunér gör här en annan tolkning än Wrangel av östra gavelbilden på södra raden. Wrangel tolkar den som drottningen av Saba framför kung Salomo. Uno Dunér ansåg sig ha starka skäl för att hävda att scenen föreställde Ahasverus som utväljer och kröner Ester. Argumenten är emellertid inte utvecklade i denna korta uppsats.

[6] Cornell, Henrik, *Biblia pauperum*, s. 253. Stockholm 1925. Översättning av U. D.

[7] Måle, Emil, *L'art réligieux aus XIII:e siècle*, s. 15 fig. 8. Paris 1948.

[8] Måle, a.a. s. 180. Översättning av U.D.

[9] »In der Verrichtung des Chordienstes ist gleich der typologischen Symbolik der Ereignisse des alten und neuen Testaments auch hier, wie in allen Dingen der mittelalterlichen Kirche, die Parallele zwischen Prophetie und Erfüllung ausgedrückt.» Busch, Rudolf, *Deutsches Chorgestuhl in 6 Jahrhunderten*, Hildesheim und Leipzig 1928, s. 3.

Förr möttes man i byarna, var träffas man i dag?

Av Birgitta Brihmer-Björklund
Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Sölvegatan 13, 223 62 Lund

Inom ramen för forskningsprojektet »Kommunen väljer framtid» hölls år 1982 ett allmänt möte i Sjöbo under rubriken »Bygd i förvandling» där bl.a. nedanstående inlägg presenterades.[1] Det utgör i sin tur en del av en pågående avhandling med titeln »Blev vi en kommun?», vars syfte är att belysa konsekvenserna av områdesregleringar och förändrat kommunalt verksamhetsområde för invånarna i Sjöbo kommun.

I en insändare i en av våra lokaltidningar kunde man häromåret läsa följande:[2]

»Var finns gemenskapen i Sjöbo?

Det är onsdagskväll i Sjöbo. Solen går ned i väster. Utanför gatuköket hänger ett par tonåringar. På torget framför Gästis står två Amazoner.

På Västergatan syns ett äldre par. De tittar i skyltfönstren. I övrigt är det helt dött.

Var finns folket? undrar jag.

Frågorna mal i mitt huvud. Vad är det för en håla jag hamnat i? Var finns kulturen? Var finns gemenskapen, skratten och trivseln?

Det är nästan kusligt att vandra längs de tomma gatorna. Man tror ibland att man kommit till världens ände. . . .»

Är det verkligen så här och vad kan vi i så fall göra åt det?

Men innan vi börjar fundera över denna fråga, skall jag först ge en historisk tillbakablick på hur den sociala gemenskapen utvecklats från det gamla bondesamhället fram till i dag.

Detta skall jag göra med utgångspunkt från två begrepp, lanserade av professor Torsten Hägerstrand, nämligen Närhet och Likhet.[3] Med närhet avser jag då geografisk närhet, dvs. att vi bor nära varandra och därför umgås. Likhet avser i denna artikel lika intresse och innebär att vi umgås med människor som på något sätt liknar oss eller som vi delar intressen med.

De tidsperioder jag valt att belysa är: Det gamla bondesamhällets sista tid, dvs. före skiftesreformerna på 1820-talet, industrialiseringens första tid, dvs. 1800-talets senare del, urbaniseringens tid, dvs. 1900-talets första hälft, storkommunernas verksamhetstid, dvs. perioden 1952–1973 samt kommunblockets första verksamhetstid, dvs. tiden efter 1974.

Det gamla bondesamhället

Samvaron i det gamla bondesamhället var av ett helt annat slag än den som råder mellan människor idag. Genom det samarbete på åker och äng som genom århundradena utbildats inom byn utvecklades en stark bykänsla. Denna fick fast form i det byalag som bestod av byns jordägande bönder. Dess främsta uppgift var att reglera arbetsuppgifterna, men mycket av byns sociala liv skedde också inom dess ram.[4] Man umgicks helt enkelt med sina grannar och hade föga eller ingen kontakt utanför byn. Byn var med andra ord en sluten enhet, medan hemmen inom den var öppna.[5]

Någon form av organiserad samlingslokal, utöver kyrkan och den eventuella

Fig. 1. Sjöbo nuvarande kommunområde: bebyggelsens utveckling 1800–1980. (Sockennamnen har placerats vid respektive kyrkby med samma namn.)

sockenstugan, fanns inte utan man träffades i hemmen, eller för ungdomarnas del i något vägskäl. Mötesplatser fanns dock och utgjordes bl.a. av de brydestugor och malttorkor som fanns i byarna och som var byns gemensamma egendom. Under arbetet i dessa fick man rika tillfällen att utbyta erfarenheter och kunskaper.

De festligheter av olika slag som förekom skedde till största delen inom byns ram. När man bytte ålderman, vilket skedde varje år, hölls en stor bystämma i

Fig. 2. Skördearbete vid brydestugan i Frenninge.

vilken även hustrurna deltog och den följdes av ett gille. Men även vid andra tillfällen ordnade man gillen, dels som avslutning på en gemensam arbetsinsats och dels vid Mårten då grödan var bärgad. Ledigt från arbetet hade man vid de kyrkliga högtiderna som jul, påsk och pingst. Ungdomarna anordnade sina egna fester under t.ex. fastlagstiden, på valborgsmässoaftonen och på midsommaraftonen.[6]

Vid de stora familjehögtiderna såsom bröllop, barndop och begravning kom däremot släkt och vänner från angränsande byar. Detta fick till följd att sammankomsten ofta varade mer än en dag. Det sågs dock inte alltid med blida ögon av myndighetspersonerna: på en sockenstämma i Frenninge upplästes t.ex en skrivelse från Kungl. Maj:t med bl.a. följande innehåll:[7]

»§ 3 Skola de högtidligare gästabuden såsom bröllop, begravningar och barndop till tiden inskränkas, så att de vid bröllop inte får räcka längre än högst tre dagar och vid begravning och barndop ej över två.»

Den tidiga industrialismens samhälle

Den arbetsgemenskap som funnits i den gamla bondbyn och som utgjort en grund för byns sociala liv, minskade efter skiftesreformen, men helt upphörde den inte. Under 1800-talets senare del medförde de föreningar av olika slag som bildades, att nya former för samarbete och gemenskap uppstod.[8] Grundvalen för dem var dock en helt annan än den som funnits i den gamla byn. Där hade närheten varit det primära och på dess grund hade olika behov av samarbete utvecklats. Inom de föreningar som nu bildades

Fig. 3. Marknad i Lövestad.

(ekonomiska, väckelse- och nykterhets-) var det intresset (likheten) som band samman och samlingspunkten för deras verksamhet blev ofta de nya centra som uppstått i och med stationssamhällenas tillkomst.

Den ökande sociala uppdelningen inom bondeklassen bidrog också till att ytterligare försvaga närhetsaspekten. Man umgicks mer och mer med likasinnade och det var bara på de största gårdarna som skördegillena ännu levde kvar.

Fortfarande var dock umgänget i hemmen av stor betydelse:

»Man gick till varandra och pratade. Kvinnorna handarbetade och männen stoppade sina långa pipor».

som en äldre kommunmedlem uttryckte det.[9]

Stationssamhällena blev, där de uppstod, en samlingsplats på ett helt annat sätt än byn varit. Dels på grund av deras förbindelse med yttervärlden, men framför allt på grund av den service av olika slag som lokaliserades dit. På de hotell och bierstugor som inrättades fick männen en mötesplats som var legitim på ett helt annat sätt än forna tiders lönnkrogar varit.

En helt ny typ av mötesplats blev torget i stationssamhällena genom de torgdagar och marknader som hölls där.[10] Till torget gick man ofta i samlad tropp längs en s.k. marknadsstig och väl framme mötte man bekanta från andra byar och fick därigenom veta vad som i den övriga socknen sedan förra veckan »sig tilldragit».[11]

Vid järnvägsstationen träffades man, dels inom arbetets ram då man sålde sina

Fig. 4. Bjärsjölagårds järnvägsstation.

djur, men den blev även på grund av sin förbindelse med yttervärlden en mötesplats framför allt för ungdomarna. På Vollsjö järnvägsstation serverade stinsen öl. Försäljningen skedde vid en särskild disk och öppnades strax innan ett tåg kom, för att sedan åter stängas när det gått.[12]

Men stationssamhällena var dock långt ifrån de enda mötesplatserna. För ungdomarna fanns möjligheter att träffas vid de dansställen som för kortare eller längre tid fanns på olika ställen runt om i socknarna. År 1887 skriver prästen i Vollsjö–Frenninge pastorat i sin ämbetsberättelse om dansen i skogarna där församlingens ungdom samlades sommartid och han fortsätter:[13]

». . . har det varit mer än svårt, ja omöjligt att få dessa nöjen avskaffade . . .»

Det var således möjligheten att träffa likasinnade som drog människorna utanför den egna socknen, och inte avsaknaden av egna samlingspunkter.

Urbaniseringens samhälle

Den utveckling mot ett mer formaliserat umgänge, där likhetsaspekten dominerar över närhetsaspekten, som i framtiden än mer kom att bryta igenom, kan skönjas redan vid periodens början. Flera föreningar bildades under 1900-talets första decennier, vars uttalade mål var någon typ av verksamhet (politisk, ekonomisk eller ideell), men de blev också ett forum

Fig. 5. Nyvångs festplats.

för människor med lika intresse.

Likheten förstärktes även genom framväxten av de politiska partiernas ungdoms- och kvinnoförbund. De flesta föreningarna var dock ännu verksamma inom den egna socknen.

De kommunala möjligheterna att stödja inrättandet av allmänna samlingslokaler var vid denna tid mycket begränsade och som kommer att framgå av det följande är det först efter utvidgningen av den kommunala kompetensen år 1948 som kommunerna börjar engagera sig.[14]

De första egentliga samlingslokalerna som byggdes i bygden var därför föreningslokaler. I Lövestad byggdes exempelvis år 1908 ett Folkets Hus. Detta var dock endast igång till år 1913, men under den tiden hölls många fester där och föreningen tog också över ansvaret för många av de gillen som tidigare hållits i hemmen och även ansvaret för flera av utedansbanorna. I Sjöbo och Bjärsjölagård byggdes Folkets Park vid den här tiden.

Strax utanför de båda stationssamhällena Vollsjö och Lövestad anlades i början av 1900-talet mer permanenta festplatser, som ännu finns kvar, Nyvång och Lövstalund. På dessa ordnade flera av bygdens föreningar sina fester och därmed hade en fast geografisk plats skapats för dans och sammankomster. Genom att de var de enda i sitt slag drog de även till sig besökare från angränsande socknar.

De ambulerande biografer som under

Fig. 6. Ågården i Vollsjö.

1900-talets första decennier börjat besöka de olika byarna, ersattes från och med 1920-talet av fasta biografer i stationssamhällena Vollsjö, Bjärsjölagård, Lövestad och Sjöbo, vilket ytterligare förstärkte dessa samhällens dragningskraft.

Ett nytt sätt att träffas runt ett gemensamt ämne tillkom genom de föreläsningsföreningar som började ordnas på 1920-talet. Föreläsningarna hölls ofta på hotellen i stationssamhällena eller i skolorna ute i socknarna. Dessa föreläsningar efterträddes senare av studiecirklarna.

Men möjligheterna att träffas inom den egna socknens ram minskade genom att flera av skolorna, där man tidigare träffats på ungdomsmöten, föreläsningar, syföreningar osv., drogs in under den senare delen av den här perioden. I några av socknarna övertog dock någon förening skolorna. Så skedde exempelvis i Blentarp där Karups skola övertogs av en bygdegårdsförening och i Frenninge där en fastighetsförening köpte den nedlagda småskolan i Rydala och där folkpartiet sedan höll många av sina möten och fester.

Även utbudet av dansplatser inom socknarna minskade under denna period på grund av de bestämmelser som införandet av nöjesskatten medförde och som innebar att tillstånd för anordnande av fester måste sökas.

I nästan varje socken fanns dock någon dansbana kvar och där träffades både ungdomar och äldre till dans, ryttartäv-

lingar m.m. Detta innebar att man inte var tvungen att söka sig utanför den egna socknen, eller som en gammal Tolångabo sade:[13]

»I Sjöbo fanns inte mer än här för ungdomarna.»

Storkommunernas verksamhetstid

Utvidgningen av den kommunala kompetensen år 1948, som innebar att en kommunal åtgärd inte behövde få betydelse för alla kommunmedlemmar om den bedömdes ha allmänintresse, gjorde det möjligt för kommunerna att aktivt stödja inrättandet av allmänna samlingslokaler.[16]

I undersökningsområdet byggdes den första allmänna samlingslokalen med kommunalt stöd i Vollsjö. Initiativet togs av en privatperson och de olika föreningarna i den blivande storkommunen erbjöds teckna andelar, medan kommunen upplät mark. År 1950 var den s.k. Ågården färdig och den har alltsedan dess använts flitigt av både föreningar, enskilda och för olika kommunala sammanträden.

I Östra Färs storkommun gick de olika föreningarna år 1946 samman i en bygdegårdsförening vars uppgift blev att lösa medlemsföreningarnas lokalbehov. Föreningen köpte en tomt, men innan beslut om byggnation hade fattats, beslöt man att hos kommunen anhålla om att den skulle upplåta lokaler i den gamla fattiggården i Lövestad som, genom att nytt ålderdomshem byggts, ej längre behövdes för sitt tidigare ändamål. Så skedde också och år 1952 invigdes den s.k. Kommungården efter ombyggnad.

I Blentarps storkommun fanns den tidigare nämnda bygdegården i Karup och denna tillbyggdes år 1958 varvid kommunen bidrog med medel. Även bygdegården i Sjöbo fick vid under denna tid kommunala medel till upprustning.

Socknarna Ö. Kärrstorp och Öved fick genom storkommunreformen tillgång till den bygdegård som fanns i Östraby och denna användes sedan flitigt vid fester och föreningssammanträden.

Den nöjesplats som sedan år 1919 funnits i södra delen av Frenninge socken, i utkanten av Vollsjö stationssamhälle, inköptes år 1950 av den blivande storkommunen och har alltsedan dess arrenderats ut.

Men även i flera av de mindre byarna tillkom någon form av samlingslokal under denna tidsperiod. Som exempel kan nämnas Vanstad där församlingen köpte den gamla kantorsbostaden till församlingshem.

Den fortsatta utvecklingen har emellertid inneburit att tillkomsten av de allmänna samlingslokalerna i kombination med den fortsatta nedläggningen av bygdeskolorna medfört att träffpunkten förskjutits från de olika socknarna till samhällena.

Närhetsaspekten har ytterligare försvagats genom att den tendens till att fira större fester i någon förhyrd lokal i stället för i hemmen, som börjat redan på 1920-talet, blivit allt vanligare efter de allmänna samlingslokalernas tillkomst. Således en tendens mot:[17]

»... att man inte längre umgås med sina grannar i lika stor utsträckning som man gjorde förr, utan att man i stället åker till tätorten och där träffar sina vänner.»

Kommunblockets verksamhetstid

Under den sista tidsperioden har, genom kommunblocksreformen, vissa drag av den undersökta processen, dvs. övergången från närhet till likhet, förstärkts, medan andra försvagats.

Som exempel på den förra kan nämnas

att Bjärsjölagårds storkommun vid kommunblocksreformen 1974 delades, varvid de två socknarna Öved och Ö. Kärrstorp fördes till Sjöbo, medan övriga delar fördes till Hörby. Detta fick bl.a. till följd att den föreningsgemenskap som tidigare funnits inom storkommunen skars av och kontakten med Östraby och Västerstad bröts. Bygdegården i Östraby används ej längre och dem man förr träffade åtminstone en gång per år i kommunsammanhang, träffar man inte längre. Var man inte sedan gammalt nära vänner, kunde detta leda till att grannar på var sin sida om kommungränsen numera nästan aldrig träffas.

I samband med reformen tillkom emellertid två nya samlingslokaler, Beritslund i Bjärsjölagård och f.d. kommunalhuset i Blentarp. Dessutom har i Sjöbo byggts ett nytt bibliotek med en utställningshall som även kan användas för andra verksamheter.

Även mindre samlingslokaler ute i de olika socknarna har tillkommit under denna tid. Som exempel kan nämnas att i kyrkbyarna Tolånga, Röddinge och Sövde samt i Äsperöds stationssamhälle har nedläggningen av bygdeskolorna lett till att dessa fått nya funktioner som samlingslokaler. Detta har inneburit att det idag finns någon form av samlingslokal (skola, församlingshem, föreningslokal eller kommunal sådan) i alla socknarna utom Ilstorp.

Närhetsaspekten, som var så viktig för den sociala samvaron i det gamla bondesamhället, har dock inte helt försvunnit. Byalagen lever kvar i flera byar, även om deras uppgift numera ofta inskränkes till att fördela de fåtaliga kronor som inflyter i form av arrenden från de ännu kvarvarande gemensamma områdena. I t.ex. Ö. Kärrstorp har emellertid åldermansgillet levt kvar och varje år samlas byns befolkning till en gemensam fest enligt gammal tradition. De nyinflyttade i byn har dock inte gått med.

I en annan by har emellertid just en nyinflyttad bidragit till att den gamla seden att vid byalagets sammankomster endast kalla männen, ändrats så att numera även kvinnorna deltager.

I några byar har emellertid byalag bildats på senare tid och då oftast i syfte att värna byn mot något som man upplevt som ett hot utifrån. Som exempel kan nämnas Sövde byalag som bildades på grund av planerna att öppna en grustäkt i byns närhet och Bjärsjölagårds byalag som bildades på grund av att byns brandkår var nedläggningshotad.

Ännu kan man inom ett grannskap gå samman om en gemensam uppgift utan att detta sker i någon form av förening. Så har exempelvis skett i Hårderup i norra delen av Frenninge socken där man sommartid gemensamt bygger en dansbana:[18]

»För dem som var med när vår dansbana byggdes blev det en dag som är värd att minnas. Aldrig förr har väl så många bybor arbetat tillsammans en hel dag i ideellt syfte . . . Hur det gick sen, vet vi ju alla. Dansbanan blev den stora träffpunkten i bygden . . .»

Avslutning

Jag har nu beskrivit utvecklingen från 1800-talets början och fram till idag, så som den tett sig för de människor som bott här. Av denna beskrivning framgår att förekomsten av olika typer av samlingslokaler och aktiviteter i hög grad är historiskt betingade.

Kunskapen om detta har stor betydelse för befolkningens upplevelse av samhällsförändringarna, både när det gäller förståelsen för dessa förändringars verkning-

Fig. 7. Dansbanan i Hårderup.

ar och då det gäller reaktionen mot dem.

Men under den sista tidsperioden har kommunen haft en ganska stor inflyttning. Detta har bl.a. medfört att gamla byar fått en helt ny funktion. Så är exempelvis Blentarps gamla kyrkby i dag en tätort med övervägande nyinflyttad befolkning.

De nyinflyttade har inte samma kunskap om och känsla för bygdens förändringar som de har, som bott länge i området. Lite tillspetsat kan man säga att de nyinflyttade i sin värdering av samhällsförändringarna utgår från nuläget och ej vill ha det försämrat. Dessutom har de på grund av sin rörlighet kunskap om olika miljöer och lägger därför ofta märke till vad som saknas på deras nuvarande bostadsort och anser sig ha rätt att kräva det.

Genom denna inflyttning förändras också mycket av det sociala livet och det gäller inte endast de nya befolkningsagglomerationerna. Även i de övriga områdena i kommunen sker en befolkningsomflyttning, vilket man blir varse om man tränger bakom kartornas bebyggelsekartering och statistikens siffror. Denna förändring av det sociala livet sker på flera nivåer. Dels genom åldersförskjutningen, som medför att vissa grupper växer på bekostnad av andra och därigenom lättare kan göra sina krav hörda. Smålantbrukens successiva nedläggning, liksom industrins förändringar och servicenäringarnas framväxt ändrar den politiska fördelningen. Minst lika viktig är dock den påverkan immigrationen har på den sociala samvaron. Stadsborna för med sig sina värderingar till landsbygden

och detta har både positiva och negativa verkningar. Inom några av byarna lever, som tidigare nämnts, byalagen kvar, men deras betydelse som gemenskapsforum har minskat bl.a. beroende på att de nyinflyttade ej gått med. I andra byar har dock byalag bildats på senare tid och då ofta just av de nyinflyttade, för att värna byn mot något som man upplevt som ett hot utifrån.

I inledningen ställdes frågan:

»Var finns gemenskapen i Sjöbo?»

Radio Malmöhus hade härom året ett program med titeln »Kultur i Sjöbo – finns den?»[19] där man till största delen diskuterade kommunens nyinvigda bibliotek. De kulturella relationer som i en landsbygdskommun som denna spelar den största rollen, nämligen föreningsrörelsen, nämndes däremot bara i förbigående. Som gäst i området kan man kanske ställa samma fråga som Radio Malmöhus gjorde eller som den i inledningen citerade insändaren gav uttryck för. När man bott en tid i bygden, lärt känna den och engagerat sig i någon av de aktiviteter som finns, blir man emellertid varse vilket starkt kulturliv det finns »under ytan». Det kanske mest utmärkande för detta är den starka graden av närhet, av personlig kontakt. Vill man t.ex. engagera andra i något projekt står man sig ganska slätt om man endast litar på information i form av annonser och affischer. Dessa uppmärksammas visserligen, men det är inte så man engageras att deltaga. Detta sker främst genom att någon tar personlig kontakt med dem han eller hon tror sig veta kan vara intresserade.

Även om lokalsamhällets betydelse för våra liv minskat över tiden på grund av den förändrade lokaliseringen av t.ex. bostäder, arbetsplatser och serviceanläggningar, har vi dock alla ett behov av en plats där vi känner oss hemma (jfr Malmberg 1983).[20] Vad som ger en plats dess identitet har studerats av flera forskare.[21] Bland de egenskaper som bidrager till att ge en plats dess betydelse nämner Relph[22] den fysiska miljön, de aktiviteter som äger rum där samt dessa båda företeelsers innebörd för invånarna. Till grund för denna innebörd, denna känslomässiga anknytning till ett område, ligger ofta en känsla av närhet. Men denna närhetskänsla är inte endast betingad av en fysisk närhet, utan kanske i lika hög grad av erfarenheter av och kunskap om tidigare förhållanden på denna plats.[23]

Det gäller således för oss som bor i ett område, det må vara stad eller land, att hjälpa de nyinflyttade att lära känna sin nya bygd och de aktiviteter som finns i den.

Hur detta skall göras finns det inte något enkelt, entydigt svar på, utan vi får söka oss fram på många olika vägar. Den egna bygden, dess natur och kultur, landskap och historia utgör emellertid en gemensam grund. Med hembygden som utgångspunkt kan vi sedan söka formulera frågor av gemensamt intresse som binder oss som bor nära varandra samman, så att en sådan insändare som den jag inledde med, inte behöver skrivas.

Illustrationerna har utförts av konstnären Ralph Björklund

Noter

Där inget annat angives bygger uppgifterna i artikeln på dels kommunala protokoll och dels kunskap som jag fått genom att leda studiekurser i »Bygd i förvandling» i olika delar av Sjöbo kommun.

[1] Kommunen väljer framtid. Information om en försöksverksamhet i Sjöbo kommun med nya former för kontakter mellan samhälle och forskning. Informationssekretariatet, Lunds universitet 1983.

[2] Skånska Dagbladet den 21/4 1981.

[3] Hägerstrand, Torsten. Likhet och Närhet. Om geografins ansvar för balansen mellan Kunskapsperspektiv. I Strand, S. (red.) Geografi som samfunnsvetenskap. Art Novas, Norwegian Geographical Studies 1981, Universitetsforlaget, Bergen 1982, s. 1–20.

[4] Hellspong, Mats och Löfgren, Orvar, Land och stad, Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid. CWK Gleerups Bokförlag, Lund 1972, s. 285–296 samt 319–323.

[5] Anderson, Nels, Grannskapsrelationer. I Lindberg, Göran (utg.), Urbana processer, Studier i social ekologi, CWK Gleerups Bokförlag, Lund 1971, s. 196.

[6] Hellspong/Löfgren, a.a. s. 319 323 samt Johannesson, Gösta, Skånes historia, Bonniers, Stockholm 1972, s. 318–335.

[7] Sockenstämma i Frenninge församling den 1/7 1832, refererad i Församlingsblad för Vollsjö pastorat, julen 1957.

[8] Hellspong/Löfgren, a.a. s. 326–336.

[9] Deltagare i en studiecirkel i Bygd i förvandling, Tolånga

[10] Arcadius, C. Ohlsson och Welander, J. P., Skånes Kalender, förra delen, Philip Lindstedts Bokhandel i Lund 1876.

[11] Deltagare i en studiecirkel i Bygd i Förvandling, Vollsjö.

[12] Anderberg, Lennart, En deskriptiv sociologisk undersökning av en storkommun, Sociologiska institutionen, Lunds universitet 1955, s. 8–9.

[13] Församlingsblad för Vollsjö pastorat 1971.

[14] Lindquist, Ulf, Kommunala befogenheter. En redogörelse för kommuners och landstingskommuners allmänna befogenheter i rättspraxis, LiberFörlag, Stockholm 1977, s. 113–120.

[15] Deltagare i en studiecirkel i Bygd i förvandling, Tolånga.

[16] Gustafsson, Agne, Kommunal självstyrelse. Kommunerna i det politiska systemet, LiberLäromedel, Lund 1977, s. 27–30.

[17] Anderberg, Lennnart. a.a. s. 224.

[18] Härderupsposten nr 8/1978.

[19] Radio Malmöhus 24/1 1978.

[20] Malmberg, Torsten, Räkna med revir, LiberFörlag, Stockholm 1983.

[21] Se bl.a. Relph, E., Place and placelessness, Pion Limited, London 1976; Lundén Thomas, Region – inklämd mellan nation och hembygd. I Aldskogius, H. (red.), Regional identitet och förändring i den regionala samverkans samhälle, Acta Universitatis Uppsaliensis Symposia, Uppsala 1978; Aldskogius, Hans, Om studiet av platser. Forskningsrapport nr 60 från Kulturgeografiska institutionen, Uppsala Universitet, 1979; Buttimer, Anne, The Practice of Geography, Longman, London and New York 1983 samt Tuan, Yi-Fu, Topothilia, A study of Environmental Perception, Attitudes and Values, Prencice-Hall, Inc., New Jersey. 1974.

[22] Relph, a.a.

[23] Lundén, a.a. s. 53.

Spår av 5000-årig bosättning och järnåldersgravar vid Ebbarp, Skabersjö (Skåne)

Av Mats Larsson
Lunds universitets historiska museum, Krafts torg 1, 223 50 Lund

Följande artikel utgör en kort redogörelse för två undersökningar under 1982 vid Ebbarp, Skabersjö sn, som gav några intressanta men ganska oväntade resultat. Det arkeologer söker är inte alltid det de finner.

Författaren ledde under våren och hösten 1982 två seminariegrävningar med förstaterminstuderande i arkeologi vid Ebbarp i Skabersjö sn. Syftet var att undersöka om det förelåg bevarade kulturlager och anläggningar från tidigneolitikum, dvs. den äldsta delen av bondestenåldern ca 4000 f.Kr. Anledningen till att just Ebbarp valdes som grävningsobjekt var att Bengt Salomonsson utfört en mindre provundersökning vid Ebbarp i början av 1960-talet.[1] Vid denna undersökning påträffades både keramik och flintredskap som kunde dateras till den äldsta delen av tidigneolitikum.[2] Bland annat påträffades spetsnackiga yxor.[3] Det faktum att det vid Ebbarp kunde påvisas bosättning från denna relativt lite kända period gjorde att två provundersökningar planerades. Platsen är dessutom intressant då den kända boplatsen Oxie nr 7 som lämnat ett mycket omfattande, tyvärr till största delen ytplockat material, var belägen endast någon kilometer från Segeå.[4] Förhållandet mellan de båda platserna är intressant då de har en ifrån varandra avvikande lokalisering. Oxieboplatsen var belägen på en markerad höjd, medan Ebbarpsboplatsen är lokaliserad till ett flackt område där Segeå gör en skarp böj (Fig. 1). Förväntningarna var alltså högt ställda vid undersökningens begynnelse.

Ebbarp 1:1

Fynd hade påträffats på två ställen vid Ebbarp, ett nordväst och ett sydväst om Ebbarpsgård. Sistnämnda område, Ebbarp 1:1, blev föremål för en undersökning våren 1982. Området utgjordes av betesmark (Fig. 2). Det valda området var beläget inom ett område där Segeå tidigare gjort en skarp böj. Denna är idag uträtad på grund av ändrade vägsträckningar i området. Jordmånen i området utgöres av sand. Området är flackt, höjden över havet uppgår till ca 27 m. ö.h.

Undersökningen utfördes i form av provgropar som utlades över en ca 5000 m^2 stor yta. Provgroparna grävdes över en så pass stor yta för att kunna lokalisera eventuella kulturlager på platsen. Sammanlagt grävdes 28 provgropar på 1 m^2. Något kulturlager kunde inte iakttagas i någon av groparna. I en del av groparna, framför allt i södra delen av området, kunde ett mellan 5–10 cm tjockt brunaktigt, humöst sandlager urskiljas. Detta har tolkats som en forntida markyta. Lagret var fyndförande. I några provgropar framkom även svarta, sotiga färgningar som kan härröra från härdar.

Undersökningen gav inte det tänkta resultatet. Några anläggningar från tidigneolitikum framkom tyvärr inte. Av

Fig. 1. Boplatser från tidigneolitikum i trakten av Oxie: a) Ebbarp 2:1, b) Ebbarp 1:1, c) Oxie nr 7, d) Oxievång, e) Käglingevägen. (Skala 1:50 000).

Fig. 2. a) Ebbarp 2:1, b) Ebbarp 1:1, ✪ Fyndplatsen för den spetsnackiga yxan, ★ Graven. (Skala 1:20 000).

Fig. 3. Fibulafragment? av brons.

keramik och flintredskap som kan hänföras till denna period påträffades endast ett mycket litet antal, bland annat en mynningsskärva med pinnsticksornering och ett mindre fragment av en slipad yxa av obestämbar typ. Däremot framkom en hel del keramik från yngre järnålder, vendeltid–tidig vikingatid. Dessutom ett mindre fragment av en glaspärla av rödaktigt glas samt ett fragment av ett bronsföremål, troligen en fibula (Fig. 3). Dessa fynd var mycket överraskande men kanske intressantare var att en anläggning som tolkats som ett grophus påträffades (Fig. 4). Huset var relativt oregelbundet till formen, diametern uppgår till ca 3 m. I genomskärningen av huset framträder en tydlig svartfärgning i den undre delen. Detta kan tolkas som en golvnivå. Svartfärgningen har uppkommit på grund av att organiskt material samlats i bottnen av huset, matavfall samt sot och aska. I huset påträffades inga stolphål. Runt huset undersöktes dock ett stort antal mörkfärgningar som till största delen utgjordes av djurgångar. Fyra mörkfärgningar får dock anses som relativt säkra stolphål, fyllningen var kompaktare och formen avvek från djurgångarnas. Huset har alltså haft fyra yttre stolphål som troligen burit upp taket. Någon härd framkom inte i huset.

Tyvärr var fynden i grophuset få och utgjordes av keramik och en del flintavslag samt en bit obearbetad bärnsten. Keramiken daterar huset till sen vendeltid–äldre vikingatid (Fig. 5 a–e).

Ebbarp 2:1

Undersökningen under våren 1982 gav alltså inte det önskade resultatet, någon mer omfattande tidigneolitisk bosättning kunde inte beläggas inom det undersökta området. Förhoppningarna var därför inte så högt ställda när höstens seminariegrävningar skulle börja. Höstens undersökning förlades till odlad mark, Ebbarp 2:1 (fig. 2). Området som utvaldes var beläget vid en kraftig böj av Segeå. Ett mindre biflöde faller även ut i Segeå inom detta område. Metodiken var densamma, provgropar över en större yta. På grund av att själva grävandet var avsevärt lättare då marken var plöjd kunde sammanlagt 76 gropar undersökas. Tyvärr kunde som vid Ebbarp 1:1 några kulturlager inte beläggas. En markant skillnad mellan de båda grävningsplatserna föreligger dock i fyndsammansättningen. Andelen keramik var betydligt mindre i dessa provgropar än i de som grävdes på Ebbarp 1:1, 0,5 kg jämfört med 2 kg. Antalet flintor var dock avsevärt större än vid den tidigare grävningen, 1115 mot 236. Andelen redskap var även den betydligt större. Av redskap påträffades skivskrapor samt enstaka exemplar av skivyxor, skivborr och spånskrapor. Dessutom påträffades en spetsnackig yxa (Fig. 6). Yx-

EBBARP1:1, SKABERSJÖ SN, 1982
ANL. 1, PLAN OCH PROFILER

Fig. 4. Plan och profil över grophuset, Ebbarp 1:1.

Fig. 5. Keramikskärvor från grophuset. B bärnsten (1:1).

Fig. 6. Situationsplan över området där den spetsnackiga yxan, skivyxan och slipstenen påträffades.

ans längd uppgår till 11,5 cm och bredden till 5,5 cm vid eggen. Yxan är endast slipad på mindre delar av ena bredsidan (Fig. 7). Tillsammans med yxan påträffades en skivyxa, en skivskrapa samt en stor mängd avfallsprodukter från flinthuggningen samt en del keramik. Endast några decimeter från yxan framkom även två fragment av en slipsten av sandsten. De två delarna visade sig kunna passas ihop (Fig. 8). Fyndomständigheterna gör det troligt att yxan tillverkats på platsen, skivyxan och skrapan är biprodukter från tillverkningen. Det stora antalet avslag stöder även idéen om en tillverkningsplats. Förekomsten av en slipsten i anslutning till yxan visar att den även var tänkt att slipas på platsen. Som nämnts var dock yxan enbart slipad på mindre

Fig. 7. Spetsnackig yxa (1:1).

delar av ena bredsidan. Varför den aldrig blev färdig kan endast bli föremål för spekulationer, kanske har ett drama ägt rum vid Ebbarp en dag för nästan 6000 år sedan.

Tillverkningsplatser för troligen spetsnackiga yxor finns även belagda vid en boplats vid Skabersjö, några kilometer nordöst om Ebbarp.[5]

Fyndet av yxan gjorde att ett större antal provgropar upptogs i anslutning till fyndplatsen. Tyvärr blev resultatet negativt, endast ett mindre antal keramikskärvor och flintavslag påträffades. Flintverkstaden eller bosättningen har troligen haft en mycket begränsad yta. Den spetsnackiga yxan kan dateras till den äldsta delen av tidigneolitikum A-fasen eller Oxiegruppen.[6] I trakterna kring Ebbarp finns ett större antal boplatser från denna period belagda. Förutom Skabersjö och Oxie nr 7 är boplatser undersökta vid Svenstorp,[7] Käglingevägen (Oxie),[8] Oxievång[9] samt vid Bronsyxegatan i Fosie.[10] (Fig. 1). Av dessa kan framför allt Oxie och Ebbarp stå i ett visst samband med varandra. Tidsmässigt överensstämmer de väl, spetsnackiga yxor har även påträffats vid Oxie nr 7. Man kan tänka sig att befolkningen på Oxieboplatsen uppsökt Segeå för t.ex. jakt och fiske. Marken kring Ebbarp består, som tidigare nämnts, av sandjord, vilken varit lättodlad med en tidigneolitisk teknologi.

Fig. 8. Slipsten (2:3).

Att boplatserna varit bebodda i stort sett samtidigt är ganska troligt, samma redskapsformer är påträffade.

Väster om yxans fyndplats påträffades en hel del slagen flinta. Platsen var belägen vid en skarp böj av Segeå, ca 150 m väster om yxans fyndplats. Några stenar sågs också i ytan. På grund av detta upptogs några provgropar i området. Det som framkom var det vi kanske minst av allt hade väntat. Stenarna som hade setts i ytan visade sig bli rejäla. För att få begränsningar av stenarna upptogs ett antal provgropar i anslutning till de tidigare. Efter det att ytan rensats framträdde en oregelbunden stenpackning över en ca 3,5×1,5 m stor yta. De stora stenarna var placerade i norra delen. Detta gjorde det klart att vi hade att göra med en grav. Efter det att stenarna i det övre skiktet borttagits och inmätts framträdde en tydlig kistfärgning som var ca 3,3×1,5 m stor (Fig. 9). I fyllningen framkom även några tunnväggiga, svarta keramikskärvor samt ett mindre fragment av en silverfibula. Dateringen kunde alltså vara romersk järnålder och den yngre delen av perioden då kistbegravningar dominerar under denna period. Utgrävningen framskred sakta då en eventuell skelettfärgning annars lätt kunde förbises. Någon sådan framkom dock aldrig men till stor förvåning påträffades däremot brända människoben på olika nivåer i gravfyllningen. En analys av benen visar att de härrör från endast en individ troligen i den lägre

Fig. 9. Grav från yngre romersk järnålder, plan 1.

Fig. 10. Grav från yngre romersk järnålder, plan 2.

medelåldern. Inga könsindikerande delar påträffades.[11]

Vi hade naturligtvis väntat att finna ett relativt rikhaltigt gravgods på kistans botten men även i detta fall blev det en besvikelse. I nordändan av kistan (Fig. 10); påträffades några små skärvor av tunnväggiga fint ornerade kärl (Fig. 11 a–c). Troligen härrör de från ett och samma kärl. Skärvorna kan dateras till yngre romersk järnålder.[12] Några andra fynd framkom inte i denna del av kistan. I södra delen av kistan påträffades emellertid ett större kärl vid den östra sidan (Fig. 12). Bottnens diameter uppgår till ca 20 cm och kärlets diameter vid övergången hals/buk kan uppskattas till ca 43 cm (Fig. 13). Tyvärr saknades kärlets mynning. Kärlet var helt krossat av stenramen kring graven. Detta framgår tydligt av profilen (Fig. 14. Jfr fig. 12).

Som sagt var gravfyndet inte vad vi direkt hade väntat oss. Förekomsten av brända människoben i samband med kistbegravning från en tidig del av yngre romersk järnålder inte heller. En förklaring kan vara att graven är plundrad redan i förhistorisk tid. Mycket tyder på detta,

Fig. 11. Skärvor från tunnväggigt kärl (2:1).

Fig. 12. Det stora förrådskärlet krossat av stenarnas tyngd.

Fig. 13. Bottnen på det stora kärlet (1:2).

Fig. 14. Profil genom graven.

dels förekomsten av silverfragment och keramiken i fyllningen dels keramikens prägel. Att människoben förekom i fyllningen kan förklaras med en äldre brandgrav på platsen. Fenomenet med brandgravar från yngre romersk järnålder har även belagts vid undersökningarna i Löderup i Sydostskåne.[13] Denna förekomst tolkades av utgrävaren som härrörande från en äldre begravning på platsen.

Ytterligare ett mindre antal provgropar upptogs kring graven för att undersöka om det fanns andra gravar i närheten, tyvärr framkom inga belägg för sådana. Det verkar alltså som om graven varit en isolerad företeelse på den lilla backen vid Segeås böj. Det finns dock belägg för ytterligare gravar inte långt från Ebbarp. Vid Käglinge, Glostorps sn har en grav undersökts som troligen hör till samma period som den från Ebbarp.[14] Vid Kristineberg, Oxie sn, är även gravar från perioden undersökta. Några av dessa var relativt rikt utrustade.[15]

Ovan presenterade resultat av två mindre, sammanlagt 18 dagars, undersökningar vid Ebbarp visar att det man som arkeolog väntar sig att finna vid en undersökning inte alltid blir det förväntade, men det visar också att även en utgrävning av så ringa omfattning som den här beskrivna kan tillföra den arkeologiska kartan några intressanta punkter.

Teckningar: Christina Borstam
Foto: Inger Kristensson

Förkortningar

AA	Acta Archaeologica
AAL	Acta Archaeologica Lundensia
MLUHM	Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum

Noter

[1] Salomonsson, B. 1963. An Early Neolithic Settlement Site from S.W. Scania. *MLUHM* 1962/63. Lund, s. 67, 94.

[2] Salomonsson, B. 1963. *Op. cit.*, s. 67.

[3] Salomonsson, B. 1971. Malmötraktens förhistoria. *Malmö Stads historia I. Malmö*, s. 5.

[4] Larsson, M. 1984. Tidigneolitikum i Sydvästskåne. Kronologi och bosättningsmönster, *AAL* Series in 4°, N° 17. Malmö, s. 162.

[5] Larsson, M. 1984. *Op. cit.*, s. 79.

[6] Nielsen, P. O. 1977. Die Flintbeile der frühen Trichterbecherkultur in Dänemark, *AA*, Köpenhamn, s. 164.

[7] Salomonsson, B. 1963. *Op. cit.*, s. 65; Larsson, M. 1984, *Op. cit.*, s. 103 ff.

[8] Larsson, M. 1984. *Op. cit.*, s. 57.

[9] Samuelsson, B.-Å., Andersson-Koverberg, C. 1982. Arkeologi i Oxievång 1976–80, *Rapport, stadshistoriska avdelningen. Malmö Museum*, s. 36.

[10] Larsson, M. 1984. *Op. cit.*, s. 44 ff.

[11] Bestämningarna utförda av Evy och Ove Persson, Lund.

[12] Albrectsen, E. 1973. Fynske Jernaldersgrave. V. Odense, s. 84, fig. 20.

[13] Strömberg, M. 1975. Studien zu einem Gräberfeld in Löderup. Grabsitte – Kontinuität – Sozialstruktur. *AAL*, Series in 8°. N° 10. Lund, s. 221 ff.

[14] Salomonsson, B. 1971, *Op. cit.*, s. 136.

[15] Muntligt meddelande Ulf Säfvestad, Malmö museum.

Medlemmarna i De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och tidskriften ALE:s läsekrets

tillönskas

En angenäm julhelg

och

Ett Gott Nytt År 1985

STYRELSEN och REDAKTIONEN

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av ALE. Historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR). Brev och manus till redaktionen adresseras till fil. dr Sten Skansjö, Historiska institutionen, Magle Lilla Kyrkogata 9 A, 223 51 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.
Årsavgiften, 40 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.
Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 Lund.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, arkivarie Anders Persson, Landsarkivet i Lund, Box 2016, 220 02 Lund eller hos skattmästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medgives endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., museichef Torkel Eriksson, Helsingborg, v.ordf., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, sekr., professor Lars Larsson, V. Nöbbelöv, v.sekr., fil. kand. Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, byråchef Evald Gustafsson, Sthlm, överstelöjtn. Sven Hedin, Ystad, fil. lic. Lars-Göran Kindström, Helsingborg, antikvarie Nils Nilsson, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, länsmuseichef Bengt-Arne Person, Vaxberg, professor Göran Rystad, Lund, fil. dr Sten Skansjö, Lund, landsarkivarie Anna-Christina Ulfsparre-Meurling, Lund, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

ISSN 0345-0708